

Абдурахмонов Бахтиёржон Илхомович
Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети
мустақил изланувчиси
E.mail: mr_bakhty@inbox.ru

БМТНИНГ ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА КОНВЕНЦИЯЛАРИ НОРМАЛАРИНИ МИЛЛИЙ СУДЛАР ТОМОНИДАН ҚЎЛЛАНИЛИШИ ВА УЛАРНИ СУД ҲУЖЖАТЛАРИДА АКС ЭТТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Аннотация: Мақолада Ўзбекистонда БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича конвенциялари нормаларини миллий судлар томонидан қўлланилиши ва уларни суд ҳужжатларида акс эттиришнинг аҳамияти, суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилишга қаратилган чора-тадбирлар, тизимдаги камчиликлар ҳамда уларнинг ҳал этилишидаги баъзи тавсиялар таҳлил қилинган.

Таянч иборалар: инсон ҳуқуқлари, суд-ҳуқуқ тизими, одил судлов, конвенция нормалари, суд қарорлари, халқаро ҳуқуқ нормаларини қўллаш.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг норматив ва ташкилий-ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш ва халқаро мажбуриятларни бажариш, шунингдек, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари юзасидан халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни фаоллаштиришга доир тизимли ишлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, рағбатлантириш ва уларга риоя қилиш масалалари давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси»да [1] қонун устуворлиги ва конституциявий қонунийликни таъминлаш ҳамда инсон кадрини ушбу жараённинг бош мезони сифатида белгилаш ҳамда фуқаро ва тадбиркорлик субъектларининг одил судловга эришиш даражасини ошириш инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш борасидаги асосий йўналиш ва мақсадлар сифатида қайд этилди.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси инсон ҳуқуқлари бўйича 80 дан ортиқ халқаро ҳужжатларга, жумладан, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 6 та асосий шартномаси ва 4 та факультатив протокоliga қўшилган. Булар жумласига

1966 йил 16 декабрдаги “Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт” (1995 йил 31 август) [2], 1966 йил 16 декабрдаги “Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт” (1995 йил 31 август) [3], 1979 йил 18 декабрда Нью-Йоркда қабул қилинган “Хотин-қизларни камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги Конвенция” (1995 йил 6 май) [4], 1989 йил 20 ноябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 44-сессияси қабул қилган “Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция” (1992 йил 9 декабрь) [5], 1965 йил 21 декабрдаги “Ирқий камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги Халқаро конвенция” (1995 йил 31 август) [6], 1984 йил 10 декабрдаги “Қийноқларга солишга ва муомалада бўлиш ва жазолашнинг бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни таҳқирловчи турларига қарши Конвенция” (1995 йил 31 август) [7] ва бошқа халқаро ҳужжатларни кўшиш мумкин.

Сўнгги йилларда ҳукумат томонидан суд-ҳуқуқ соҳасини янада демократлаштириш, Конституция устуворлиги, қонун олдида тенглик, инсонпарварлик, адолатлилик, суд ҳокимиятининг мустақиллигини таъминлаш, суд жараёнида тортишув тамойилларини татбиқ этиш, аҳолининг одил судловга бўлган ишончини ошириш, «Хабеас корпус» институтини кенгайтириш бўйича чоратадбирлар мажмуи қабул қилинди.

Суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислоҳотлар Ўзбекистон Республикасининг халқаро нуфузини мустаҳкамлаш учун жуда муҳим ҳисобланади. Суд тизими фаолияти БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича қўмиталари томонидан батафсил ўрганиб чиқилиб, улар томонидан даврий ҳисоботларини кўриб чиқиш натижалари юзасидан тегишли таклиф ва тавсиялар берилмоқда.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, БМТнинг тегишли қўмиталари суд қарорларида конвенциялар ҳақида бирон бир ҳавола йўқлиги, конвенция қоидаларини миллий судлар томонидан камдан-кам ҳолларда тўғридан-тўғри қўлланилиши, миллий судлар томонидан суд ҳужжатларида конвенциялар нормаларига асосланиш бўйича чоралар кўриш зарурлигига эътибор қаратишмоқда.

БМТ конвенциялари нормаларини миллий судлар томонидан қўлланилиши ва уларни суд ҳужжатларида акс эттириш процессуал қонунчилик нуқтаи назаридан қуйидагиларга йўналтирилиши мумкин:

- миллий қонунчиликдаги камчиликларни бартараф этиш;
- миллий қонунчилик нормаларининг умумэътироф этилган халқаро ҳуқуқ тамойиллари ва нормаларига, шу жумладан, БМТ конвенциялари қоидаларига мувофиқлигини кўрсатиш;
- миллий ҳуқуқ нормалари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган тамойиллари ва нормаларига зид бўлган ҳолларда унинг маъносини тушунтириш;
- низо бўйича асослашни халқаро-ҳуқуқий манбаларга ҳавола қилиш орқали мустаҳкамлаш.[8]

Ҳозирги кунда айрим судлар, масалан, иқтисодий судлар “Чет эл арбитражлари қарорларини тан олиш ва ижрога қаратиш тўғрисидаги Конвенция” (1958 йилги Нью-Йорк конвенцияси) қоидаларини қўллашмоқда [9]. Фуқаролик ишлари бўйича судлар ва жиноят ишлари бўйича судлар ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги икки томонлама ва кўп томонлама шартномалар нормаларини қўллашлари мумкин. Улар орасида энг кўп қўлланиладигани “Фуқаролик, оилавий ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам ва ҳуқуқий муносабатлар тўғрисидаги конвенция” (1993 йил 22 январдаги Минск конвенцияси ҳамда 2002 йил 7 октябрдаги Кишинёв Конвенцияси)дир.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси 1954 йил 1 мартда қабул қилинган Фуқаролик процесси масалалари тўғрисидаги Гаага конвенциясининг иштирокчиси ҳисобланади. Ушбу ҳолатда гап ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги халқаро шартномалар ҳақида кетаётганлигини таъкидлаш лозим. Бироқ, ушбу халқаро шартномалар процессуал характерга эга ва фуқаролик, оилавий ва жиноят ишлари бўйича турли мамлакатларнинг адлия органлари томонидан ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш бўйича муносабатларни тартибга солади, холос.

Судлар томонидан БМТ конвенциялари қоидаларини қўллаш ва уларни суд ҳужжатларида акс эттириш механизмларини амалиётга жорий этишга тўсқинлик қилаётган асосий муаммо бу – судлар томонидан БМТ конвенциялари нормаларини

қўллаш ва уларни суд ҳужжатларида акс эттириш методологиясининг мавжуд эмаслиги ҳамда судлар томонидан БМТ конвенциялари қоидаларини қўллаш соҳасидаги қонун ҳужжатларининг мукамал эмаслигида кўринмоқда. Бундан ташқари, суд тизимида Ўзбекистон Республикаси қўшилган БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича конвенциялари қоидаларининг бажарилишини мониторинг қилиш функцияси мавжуд эмас.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, миллий судлар томонидан халқаро конвенциялар нормаларини қўллаш ва уларни суд ҳужжатларида тўлақонли акс эттириш чораларини кўриш зарурати инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартларни ҳуқуқни қўллаш амалиётига татбиқ этиш жараёнидаги бўшлиқларни бартараф этиш ҳамда судлар томонидан инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар нормаларини қўллаш амалиётини янада кенгайтириш лозимлигини кўрсатмоқда.

АДАБИЁТЛАР:

- [1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони (2022 йил 28 январь ПФ-60-сон) (электрон манба) <https://lex.uz/docs/5841063> ҳаволада келтирилган.
- [2] 1966 йил 16 декабрдаги «Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактга қўшилиш ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори. 1995 йил 31 август, 127-I-сон. (электрон манба) <https://lex.uz/uz/docs/2639574> ҳаволада келтирилган.
- [3] 1966 йил 16 декабрдаги «Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактга қўшилиш ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори. 1995 йил 31 август, 126-I-сон. (электрон манба) <https://lex.uz/docs/2678869> ҳаволада келтирилган.
- [4] Ўзбекистон Республикасининг 1979 йил 18 декабрда Нью-Йоркда қабул қилинган «Хотин-қизларни камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенцияга қўшилиши ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори. 1995 йил 6 май, 87-I-сон. (электрон манба) <https://lex.uz/docs/2678973> ҳаволада келтирилган.
- [5] «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияга қўшилиш ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг қарори. 1992 йил 9 декабрь, 757-XII-сон. (электрон манба) <https://lex.uz/docs/135679> ҳаволада келтирилган.
- [6] 1965 йил 21 декабрдаги «Ирқий камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги Халқаро конвенцияга қўшилиш ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори. 1995 йил 31 август, 126-I-сон. (электрон манба) <https://lex.uz/docs/2650264> ҳаволада келтирилган.
- [7] 1984 йил 10 декабрдаги «Қийноқларга солишга ва муомалада бўлиш ва жазолашнинг бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни таҳқирловчи турларига қарши Конвенцияга қўшилиш ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори. 1995 йил 31 август, 130-I-сон. (электрон манба) <https://lex.uz/docs/2650044> ҳаволада келтирилган.
- [8] Ўзбекистон Республикаси судлари томонидан халқаро конвенциялар нормаларининг қўлланилиши. Амалий семинар материаллари тўплами. – Тошкент, 2020. – Б.42.
- [9] Ўша манба. – Б.23.